

Finanční satisfakce v případě zásahu do osobnostního práva na fyzickou integritu (ČÁST DRUHÁ)¹

Autor: JUDr. Adam Doležal, LL.M.

Pracoviště: Kabinet zdravotnického práva a bioetiky, Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.

Abstract: The purpose of this essay is to introduce a philosophical foundation into the ideas relating to financial satisfaction in the case of interference with personal rights, especially with respect to those of the interferences, which have a form of interferences with a physical integrity of a man.

The article raises several questions, to which it wants to find answers, or merely outline potential considerations, which should be dealt with by both judges, as well as legislators during interpretation and development of legal rules regulating protection of personal rights and prospective financial satisfaction.

The author is partly concerned with a philosophical and bioethical perspectives, partly with the comparison of individual regulations in the Czech legal order and furthermore with the comparison of foreign regulations, of course, with respect to recent legal literature and judicial decisions.

In the conclusion, especially individual systematic deficiencies should be emphasized, as well as considerations, in what direction the designed law should proceed.

Key words: financial satisfaction, personal rights, physical integrity, tort law

¹ Tento článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO:68378122

Úvod - praktické dopady právně-filosofických dotazů v oblasti ochrany práva na fyzickou integritu.

Zatímco v první části tohoto článku bylo tématem zejména filosofické uchopení funkce deliktního práva, kam je v evropském myšlenkovém kontextu řazena i ochrana před zásahem do osobnostních práv, druhá část bude zaměřena zejména na otázky konkrétního vyčíslování kompenzačních nároků s přihlédnutím k jejich filosoficko-etické konstrukci. Jednak z pohledu komparace současného a nového občanského zákoníku (a to i s ohledem na návrh řešení v PETL) a jednak i z pohledu úvah *de lege lata* a *de lege ferenda* v českém právním prostředí, včetně odkazů na konstantní judikaturu. Hojně diskutovanou otázkou, která se v této rovině vyskytuje, je otázka vyčísitelnosti náhrady imateriální újmy v případě bolestného a ztížení společenského uplatnění, které, byť jsou v současné době řešeny v samostatné úpravě právního institutu náhrady škody na zdraví, koncepčně (svojí funkcí) spadají spíše do vzniklé imateriální újmy při zásahu do fyzické integrity osobnosti. Úprava by měla být sjednocena tak, aby za škodu byla chápána i imateriální újma.² V tomto směru vycházím z teze rozebrané v první části tohoto článku, že současné sémantické pojetí škody a imateriální újmy v podobě ustanovení občanského zákoníku č. 40/1964 Sb. je nekoncepční a neudržitelné.³ Nicméně ani nově navrhovaná úprava není v tomto pojetí zcela koncepční a vyvolává řadu pochybností.⁴

Dále se pak budu zabývat otázkou, nakolik úprava v novém občanském zákoníku zahrnuje ve své úpravě i současný společenský a filosofický diskurs, který spoluvytváří určitá základní teoretická východiska pro přípravu k normotvornému procesu.⁵

Fyzická integrita? Tělo jako filosofická kategorie a tělo v rovině právní.

Jedním z klíčových bodů, který musí mít vliv na posun debaty o výši finanční satisfakce v případě zásahu do fyzické integrity (resp. její ohodnotitelnosti či neohodnotitelnosti), je otázka filosofického pojetí kategorií jako je fyzická integrita, tělesnost, tělo, lidské zdraví a bolest. Byť je vedena debata o tom, zda jednotlivé nároky finanční satisfakce mají být vyčíslené v právních normách nebo má být jejich vyčíslení ponechána soudům pro jednotlivé případy, nezaregistroval jsem dosud k těmto tématům výše uvedené otázky, bez kterých ovšem není debata ucelená a závěry tak relevantní. Přesah do otázek analýzy pojmů, bioetického a právně-filosofického nazírání na problematiku lidské integrity v debatě postrádám, byť podle mého názoru měla tato debata probíhat již před samotným normotvorným procesem. Právo by totiž v ideálním případě mělo odrážet sociální roviny diskuse vedené v jiných oborech, ze kterých by mělo čerpat, a ne zůstat izolovaným systémem, jenž nereflektuje na recentní diskurs v jiných vědách.

² Srovnej např. Pelikánová, I. (2011) Odpovědnost za škodu – trendy a otázky, malý náhled do osnovy nového občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*, č. 3, s. 15-23. nebo Tichý L., Hrádek, J. (2011) Deliktní právo v návrhu občanského zákoníku. *Právní fórum*. roč. 9, č. 1. s. 6-22. či Elischer, D. (2008) Náhrada nemateriální újmy *de lege ferenda*. *Právník*, roč. 147, č. 10, s. 1101-1108., a další, kteří argumentují obdobně. Také principy PETL vycházejí z této jednoty pojetí škody.

³ Stávající občanský zákoník definici škody neobsahuje, nicméně obsahuje takové institut jako je imateriální škoda (§ 444 odst. 2 současného občanského zákoníku), imateriální újma a jednotlivá ustanovení jsou pak zejména v § 11)

⁴ Viz články uvedené v bodě č. 1.

⁵ O předstávacím normotvorném procesu srovnej např. Wawrzyniak, J. (2005). Legislativní rada vlády a její úloha v procesu tvorby zákonů. In Vostrá L., Čermáková J., eds. *Otázky tvorby práva v České republice, Polské republice a Slovenské republice*. Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 24, 25.

Nový občanský zákoník (zákon č. 89/2012 Sb.) pojem integrity osoby spojuje s člověkem samotným, vychází z přirozenoprávní teorie.⁶ Do jisté míry je ztotožněna „existence“ člověka a jeho „právní subjektivita“.⁷ Nicméně, nabízí se otázka, zda je toto pojetí správné. Nabízí se totiž i alternativa, kterou uvádějí někteří autoři „že fyzická osoba je rolí stanovenou právním řádem člověku, oproti těm, kteří ji s člověkem ztotožnili.“⁸ Tato otázka má svůj historický původ, např. již komentář k všeobecnému občanskému zákoníku z r. 1937 uvádí následující: „Pojem osoby je v právní vědě dosti nejasný a ztotožňuje se někdy se subjektivním právem, jindy zase s člověkem. Již toto kolísání dává nám tušiti, že základ tohoto pojmu není zcela jasný.“⁹

K úvaze je zde i etymologická, všeobecně známá a opakovaná notorieta, že termín osoba vznikl překladem z latinského slova „persona“, tj. divadelní maska, a že se tedy právo nezabývá člověkem, nýbrž pouze osobou jako subjektem přičitatelným právu. „Logický pojem „nositele subjektivních povinností a práv“ dlužno si tudíž představovati jako pouhé abstraktum, jemuž ve světě

⁶ „Zvolený výraz je konformní terminologii Listiny základních práv a svobod (čl. 42 odst. 3). Protože fyzická osoba je totožná s člověkem, používá osnova synonymicky označení „člověk“. Obecné nadužívání pojmu „fyzická osoba“ bylo v našem zákonodárství zavedeno po roce 1990 jako nouzová náhražka dosavadního a zcela nevhodného státoprávního „občan“, nedocenilo se však, že se jedná o termín vlastní zejména právu mezinárodního obchodu, zatímco tradiční občanské zákonodárství se tomuto pojmu vyhýbá a používá jej zřídka. (Tuto tradici respektoval ještě občanský zákoník z r. 1950, který o fyzické osobě mluvil pouze na jediném místě.) Občanské zákoníky kontinentálního systému používají jako základní termín přirozená 623 osoba (Německo, Švýcarsko, Nizozemí, Lichtenštejnsko aj.) či fyzická osoba (Itálie, Polsko, Rusko aj.), vždy však velmi střídě na jednom či dvou místech s tím, že normativní text nejčastěji pracuje se slovy, jako jsou člověk, lidé, dítě, nezletilý, manžel, zůstavitel atd. Osnova sleduje stejnou metodu.“ Citace z důvodové zprávy k novému občanskému zákoníku.

⁷ Srovnej také judikaturu soudů, např. rozhodnutí soudu NS 30 Cdo 154/2007: „Za osobnost lze považovat člověka jako jednotlivce, jako subjekt poznání, resp. poznávání, prožívání a jednání ve své společenské podstatě i individuálních zvláštnostech, jako nejmenší sociální jednotku i určitou psychofyzickou a sociálně psychickou strukturu.“ Z hlediska psychologie se osobnost může jevit jako historicky se krystalizující a vyvíjející se celek, systém duševních (ale nepochybně i duchovních) vlastností a tendencí jednotlivce, charakterových rysů, schopností, temperamentu, postojů, potřeb a zájmů, vzdělání, náboženského a kulturního zaměření, přičemž jedním z podstatných rysů osobnosti je vědomí. Osobnost se projevuje jako dynamický systém, jehož rysy se mění podle věkových stupňů, přičemž dosahují relativně větší stálosti v dospělosti. Psychologické vlastnosti osobnosti jsou zprostředkovány zvláštnostmi nervového systému, které však samy o sobě neurčují charakter, zájmy a sklony člověka. Ty se vytvářejí v procesu individuálního vývoje vlivem výchovy, výuky a společenského prostředí vůbec, přičemž aktivita subjektu "sebetvoření člověka" v průběhu vývoje roste. Podstatou osobnosti jsou její vztahy k vnímané skutečnosti, k druhým lidem, ke kulturně společenským hodnotám, k aktuálnímu stavu společensko - politického prostředí apod. Tyto vztahy se projevují ve styku s lidmi, v jednání a chování člověka, jeho kulturními výtvoři apod. Každá osobnost má obecné vlastnosti všelidské povahy, zároveň však odráží specifické historické podmínky své doby, národa, společenského zařazení, povolání a má své svérázné, neopakovatelné rysy. Je tak mimo jiné i produktem své doby a jejích podmínek, zároveň v té či oné míře svým podílem na tom produkuje tuto dobu a její podmínky utvářením a přetvářením svého okolí. Není možno opomenout ani takové složky osobnosti fyzické osoby, jako je úroveň jejího zdraví, zvláštnosti vyplývající z jejího individuálního vzhledu a stavby těla, příslušnosti k mužské nebo ženské populaci, konkrétní lidské rase, apod. Přes mnohost těchto jednotlivých složek osobnosti je však nutno osobnost fyzické osoby vždy vnímat v její ucelenosti a nedělitelnosti.“

⁸ Šejvl, M. Jean Paul Sartre a subjekt práva. (2005) In *Poceta Antonínu Kandovi k 75. narozeninám*. I. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., s. 117

⁹ Sedláček, J. aj. (1935) *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Svazek první. I. vydání. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, s. 181

vnějším nic neodpovídá. Toto abstraktum jest jaksi geometrickým bodem, k němuž vede právní řád jednotlivé povinnosti, a vztah mezi tímto bodem a objektem jednotlivých povinností jmenujeme – s Kelsenem – přičitatelností.¹⁰ Subjekt je bodem, kterému právní normy přičítají práva a povinnosti a nejedná se tak o člověka ve smyslu psychologicko-biologickém. Ostatně to vyplývá z dvojího nazírání na svět v modu *soll* a *sein*, tak jak je rozlišován Kantovskou filosofií. Ve shrnutí se i u pojmu osobnosti shledáváme s konfliktem přirozeného a pozitivního práva. Jakkoliv můžeme tento právně-filosofický konflikt odsouvat do pozadí, jeho rozuzlení se v konečném důsledku nalézá v praktickém vyjádření právních textů.

I pokud vezmeme v potaz, že lidská integrita spočívá v celistvosti člověka, nabízí se při sledování jednotlivých právních institutů otázka, zda se v normativním rámci opět nevrací otázka duality těla a duše, či v modernějším filosofickém pojetí duality mysli a těla, tak jak byla řešena v tradičním západní filosofické kultuře od antických předpokladů, až po klasickou teorii v Descartově pojetí¹¹. Byť se nový občanský zákoník tomuto rozlišení brání¹², právo v současné podobě stále rozlišuje nároky spočívající v zásahu do fyzické integrity a ty, které spočívají v zásahu do čistě morální integrity člověka. Právo do jisté míry vždy vytváří pouhé fikce a uchopuje lidskou bytost jen v jeho právní rovině, neboť nemůže podchytit struktury tak křehké, jako je lidská existence. Jak správně podotýká Jaspers, „ve skutečnosti může k sobě člověk přistupovat jen dvojím způsobem: jako k objektu zkoumání a jako k existující svobodě, která je nepřístupná jakémukoliv zkoumání. V prvním případě hovoříme o člověku jakožto o předmětu, ve druhém o nepředmětném, kterým člověk jest, a jež si niterně osvojuje, pokud si je sám sebe autenticky vědom. Co je člověk, nelze vyčerpát tím, co o něm víme, nýbrž jen zakusit v původu našeho myšlení a konání. Člověk je zásadně víc, než co o sobě může vědět.“¹³

Tělo pak je nejvíce schopné nést onu možnost být zpředmětněno, tedy být uchopeno vědeckým systémem. Byť ve filosofické rovině se tělo dostávalo často do jiných dimenzí (Schopenhauer mluví o subjekto-objektivizovaném jevu, Nietzsche materializuje celou naši bytost jako tělo; v současném filosofickém diskursu je problém identity jedním ze základních sporů), právo ve svém pojetí přejalo tento osvícenecký filosofický diskurs. Tělo na rozdíl od lidské existence může být fyziologicky uchopeno, tedy zpředmětněno. Právě tato uchopitelnost přináší do práva nový rozměr, tělo se stává předmětem právních norem.

V právní rovině se tak může mluvit o lidském tělu jako o předmětu práva. I proto bylo v historickém kontextu starověku a středověku lidské tělo nejprve právem považováno za věc, nicméně

¹⁰ Weyr, F. (1920). *Základy filosofie právní: nauka o poznávání právnickém*. I. vydání. Brno : Nakladatel – A. Píša – knihkupec, s. 162

¹¹ Descartes klade důsledný ontologický rozdíl mezi tělem a myslí, mezi oběma uvedenými entitami.

¹² Srovnej důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku, k § 91 a násl. „*Osnova se věnuje ve zvýšené míře otázkám integrity člověka a její ochrany. Zdůrazňuje se, že jde o celistvost lidské osobnosti vůbec: navržená ustanovení nebudou aplikována pouze na tělesnou integritu, ale i na integritu duševní. Respektuje se, že otázky z tohoto okruhu upravují nebo mohou upravit zvláštní zákony (např. zákon o zdravotní péči), které mají před zde navrženou obecnou úpravou přednost. Nelze však přehlížet, že problematika je širšího rozsahu a že ji nelze zužovat jen na zorný úhel výkonu některých specializovaných povolání, neboť se týká i činnosti subjektů, které mohou zasáhnout do integrity člověka, jako jsou osoby provádějící zákroky kosmetického charakteru (tetování, piercing), přičemž jejich činnost není zvláštními zákony regulována. Respektabilní je přitom v první řadě integrita člověka jako základní hodnota.*“

¹³ Jaspers, K. (1996) *Úvod do filosofie: dvanáct rozhlasových přednášek*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, s. 46

toto pojetí těla jako věci bylo na základě filosofické koncepce křesťanské morálky opuštěno.¹⁴ V tomto smyslu se jednoznačně vyjadřuje i ABGB, které v § 285 stanovilo, že „všechno, co od osoby je rozdílné a slouží k užívání lidí, sluje věc v právním smyslu.“¹⁵

V komentáři pak je důsledně rozlišena věc od lidské osobnosti. „Rozdílnost od osoby: zde jde o entelehii lidské osobnosti, která ani podle právního řádu nemá býti prostředkem jinému člověku. Proto věcí není člověk ani jakožto osobnost, ani jako fyziologická jednotka. Pravíme, že člověk není věcí jakožto osobnost, proto na př. dlužník není objektem věřitelova práva nebo dítě rodičovského práva a pod. ... Dále pravíme, že člověk není věcí jakožto fyziologická jednotka, proto nejsou věcmi ani lidské tělo, ani jednotlivé části lidského těla, ať přirozené (údy, vlasy, zuby a j.) nebo umělé (plomba, protesa). Proto také zásahy do tělesné nedotknutelnosti nejsou snad porušením práv věcných (nýbrž osobnostních). Oddělené části lidského těla, ať přirozené (vytažený zub, odstřižený vlas, nehet, amputovaný úd) nebo umělé (plomba) se stávají věcmi (jsou vlastnictvím osoby, od jejíhož těla pocházejí). Naproti tomu lidské tělo ani jako mrtvola není věcí, pokud v něm sluší spatřovati tělo určité zemřelé osoby (potud je dáno dědicům osobnostní právo). Jakmile tomu tak není, jest i mrtvola věcí (na př. mrtvolý z dávných dob, jako mumie nebo praehistorické nálezy, jakož i mrtvola daná anatomickému ústavu nebo kostry a jiné anatomické preparáty).“¹⁶ Toto pojetí těla částečně přetrvalo i do moderní doby a objevuje si i v nejnovějším civilním kodexu,¹⁷ nicméně daná dimenze nazírání na lidské tělo se částečně zproblematizovala v případě nahlížení např. na lidské orgány a jiné části lidského těla a možnosti nakládat s nimi. V současném právním diskursu je lidské tělo chápáno jak hmotný objekt „extra commercium“ a „sine domino“, který nemá povahu věci, nicméně může být předmětem právních vztahů.¹⁸ Právě z tohoto hlediska je pak nutné nahlížet i na případné zásahy do fyzické integrity člověka a smyslu finančního zadostiučinění v případě zásahu do tělesné integrity. Neboť v již nastíněném smyslu právním je tělo nazíráno v dualitě mechanicity tělesnosti (tj. její rozložení do jednotlivostí biologického charakteru, které se mohou stát objektem právních vztahů), vedle mentálních pochodů, které jsou právně neuchopitelné, resp. uchopitelný je jen při jeho vnějším vyjádření (tj. pokud je zachytitelná jeho hodnota, srovnej např. autorský zákon).

Lidské zdraví jako hodnota? Zásah do lidského zdraví?

Při zásahu do fyzické integrity je jedním z klíčových pojmů, který bude posuzován jako elementární pro vyhodnocení, zda k zásahu došlo, či nikoliv, pojem lidského zdraví. Také význam pojmu zdraví prochází určitým vývojem, medicínský diskurs posouvá jeho hranice, to, co mohlo být v

¹⁴ Srovnej Knap, K., Švestka, Jiří aj. (2004) *Ochrana osobnosti podle občanského práva*. IV. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha: LINDE PRAHA, a.s., s. 43

¹⁵ Citováno z Sedláček, J. aj. (1935) *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Svazek druhý. I. vydání. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, s. 5

¹⁶ Sedláček, J. aj. (1935) *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Svazek druhý. I. vydání. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, s. 7

¹⁷ Srovnej ustanovení § 92:

„(1) Lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka. Naložit s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky způsobem pro zemřelého nedůstojným se zakazuje.

(2) Nejsou-li lidské ostatky uloženy na veřejném pohřebišti, má na jejich vydání právo osoba, kterou člověk před svou smrtí výslovně určil; jinak postupně jeho manžel, dítě nebo rodič, a není-li žádný z nich nebo odmítnou-li ostatky převzít, převezme je jeho dědic.“

¹⁸ Srovnej Těšinová, J., Žďárek, R. a Polícar, R. (2011) *Medicínské právo*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck., s. 186 a násl.

dobách historických považováno za zdraví, se v kontextu doby významově posouvá a podléhá nově nalezenému racionálnímu diskursu v oblasti medicínské sémantiky a nové podobě syntaxu.¹⁹

Nezávaznou definici zdraví nabídla Světová zdravotnická organizace (WHO), která definuje zdraví jako „stav fyzické, psychické, sociální a estetické pohody“²⁰. V tomto pojetí se tedy nejedná pouze o absenci nemoci nebo vady. Takováto definice je ovšem dosti idealistická a pro právní rovinu téměř nepoužitelná. Představíme-li si zásah do lidského zdraví ve smyslu uvedeném výše, pak by bylo eventuálně možné žalovat ad absurdum i člověka, který mě nepozdravil nebo oblíbený fotbalový klub, protože prohrál zápas. To vše jistě může zasáhnout do psychické pohody člověka, nicméně nelze být považováno za právně relevantní.

V bioetickém smyslu v oblasti medicíny je pak nutno zdraví zejména chápat jako „normu a potažmo dobro týkající se oblasti léčení nemocí a chorob, či jejich předcházení.“²¹ Toto chápání vychází z jednoho ze zásadních principů v bioetice, principu nonmalificence („primum nil nocere“)²² Tento princip se pak projevuje i do právní roviny v principu *neminem laedere*.

V diskursu přirozených práv pak je lidské zdraví chápáno jako hodnota, která je inherentní lidské existenci a není vyčíslitelná.

Bolest

Poslední otázkou, která musí být řešena při řešení kompenzačních schémat v právní úpravě, je otázka bolesti. Současné české právo s pojmem bolesti pracuje, hodnota bolesti je vyčíslena vyhláškou č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění. Náhrada za bolest je tak objektivizována.

To se jeví jako problematické. Bolest je totiž nakonec vždy subjektivní jev, který nelze předat druhému, v bolesti zůstává člověk osamocenou existencí.²³ Jakkoliv medicína směřuje k pokusům vyrovnat se s tímto individuálním vnímáním bolesti (na kterou mají vliv nejen individuální dispozice, ale i kulturní faktory jak prokazuje Melzack²⁴) a objektivizovat bolest jako kategorii, v konečném důsledku taková charakteristika bolesti vždy vychází ze subjektivních údajů uvedených pacientem.²⁵

Moderní algeziologie rozeznává akutní a chronickou, a zvláštní druhy bolesti - fantomové (bolest amputované končetiny), myofasciální bolesti (jinde bolí a jinde je zdroj obtíží), analgie

¹⁹ Srovnej Foucault, M. (2010) Zrození kliniky. Červený Kostelec: Pavel Mervart, s. 11 a násl.

²⁰ Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health Conference, New York, 19-22 June, 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of the World Health Organization, no. 2, p. 100) and entered into force on 7 April 1948

²¹ Payne, J. a kol. (2002) *Zdraví: hodnota a cíl moderní medicíny*. Vyd. 1. Praha: Triton, s. 102.

²² Srovnej Beauchamp, T. L., Childress, J. F. (2009), *Principles of Biomedical Ethics*, 6.ed., Oxford University Press, New York, Oxford, s. 151.

²³ Více k tomu srovnej Doležal, A. (2011) Informovaný souhlas jako vyjádření autonomie vůle nebo reflexe paternalistického vztahu?, *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, vol.1, no. 1, s. 1-13. Citováno dne 5.8.2012 z <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal/index.php/medlawjournal/issue/view/1>.

²⁴ Melzack, R. (1978) *Záhada bolesti*. 1. vyd. Praha: Avicenum, s. 15

²⁵ V bioetice se mluví o „narativním přístupu“, který přihlíží k vyprávění pacienta, které by pak mělo být zachyceno i v samotné zdravotnické dokumentaci. Srovnej, Nelson, H., L. (2004) Four Narrative Approaches to Bioethics in a Khushf, G., ed., *Handbook of Bioethics: Taking Stock of the Field from a Philosophical Perspective*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London., s. 172 a násl.

(zranění, které je v obdobných případech velice bolestivé, pacienta nebolí nebo nebolelo), neuropatické (u diabetiků), průlomové a nádorové.

V současné době se vychází z pokusů měřit bolest na základě metody VAS (vizuální analogové škále (Visual Analogue Scale), která využívá stupnice v grafickém provedení, či metody NRS (numerické, popis bolesti je rozložen od 1 do 10).

I toto chápání bolesti v biologickém a bioetickém nazírání je klíčovým východiskem pro případnou diskusi v otázkách právního předpisu, který by reguloval hodnotu finanční satisfakce v případě zásahu do fyzické integrity člověka.

Finanční satisfakce – klíčové otázky? Vyčíslení imateriální újmy?

Na základě výše uvedených filosoficky-právních předpokladů lze přistoupit k hodnocení institutu finančního zadostiučinění v případě zásahu do ochrany osobnostních práv. Institut finančního zadostiučinění byl do českého právního prostředí zaveden novelou občanského zákoníku č. 87/1990 Sb. Jak již bylo uvedeno v první části, je možno tento krok z teoretického hlediska považovat za krok správným směrem. Je výrazem kompenzačního principu, restorativní spravedlnosti, která má obnovit původní stav a pokud tak nelze učinit, pak osobě, jíž byla způsobena újma, dopřát satisfakce.

Tento princip je vyjádřen v Principech evropského deliktního práva v článku 10:301, odst. 3, kde je uvedeno, že „v případě osobní újmy odpovídá nemajetková újma utrpení poškozeného a zhoršení jeho tělesného nebo duševního zdraví. Při stanovení náhrady škody (včetně náhrady škody osobám s blízkým vztahem k zemřelému nebo k vážně zraněnému poškozenému) by měly být pro objektivně podobné újmy přiznávány srovnatelné částky.“

Klíčové otázky, které se na základě těchto principů vyjevují, jsou následující: 1. V jakém případě uplatnit finanční satisfakci? 2. Jakým způsobem vyčíslit její výši? Mělo by vyčíslení být stanoveno v normativním právním aktu nebo by o něm měl rozhodovat soud při aplikaci právní normy? V českém právním řádu se pak nabízí ještě jedna otázka – je správné, že je v současné době otázka újmy na zdraví řešena dvěma na sobě relativně nezávislými instituty?²⁶

První otázka je tedy otázka uplatnění finanční satisfakce v případě zásahu do fyzické integrity. Pokud bylo konstatováno, že finanční satisfakce je nástrojem, který lze z hlediska jeho funkčnosti využít (viz část první tohoto textu), pak se nabízí otázka, za jakých podmínek má být tento nástroj aplikován. Domnívám se, že v tomto případě je nutné vycházet z principu proporcionality. Jakkoliv se v současném občanském zákoníku peněžité zadostiučinění uplatní až subsidiárně²⁷, vzhledem k tomu, že vždy má záviset na objektivním posouzení konkrétního případu bez jeho subjektivního

²⁶ Problematické v oblasti zásahu do fyzické integrity je zdvojení právní úpravy v současném občanském zákoníku, tj. uplatňování nároků podle dvou právních institutů, náhrady škody na zdraví a náhrady imateriální újmy; přičemž v případě bolestného a ztížení společenského uplatnění se taktéž jedná o zadostiučinění imateriální újmy. V praxi pak někdy bývají podávány žaloby zcela bez podkladů z obou uvedených důvodů, přičemž situace je komplikovaná i tím, že procesně probíhá jednání pro zjištění skutkového stavu, který je v podstatě totožný, u dvou odlišně příslušných soudů.

²⁷ Srovnej Nejvyšší soud v rozhodnutí 30 Cdo 1096/2009. „První nezbytnou podmínkou pro eventuální přiznání peněžitého zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 2 o.z. je, že se přiznání žádné formy morálního zadostiučinění nejeví s ohledem na okolnosti případu postačujícím.“

hodnocení²⁸, je zásah do fyzické integrity téměř vždy takovým zásahem, kdy adekvátní kompenzací jsou peníze.²⁹ Zároveň s tím je třeba poukázat na to, že současné ohodnocení náhrady škody na zdraví v oblasti bolestného a ztížení společenského uplatnění se vždy vyjadřuje peněžitou částkou. Principy PETL počítají v případě zásahu do fyzické integrity také vždy s finanční satisfakcí (článek 10.301, odst. 2). V případě nového občanského zákoníku se nemajetková újma hradí v případech zvlášť stanovených zákonem.

Druhá otázka je v současné době předmětem živých diskusí. V souvislosti s návrhem nového občanského zákoníku se právě v této oblasti strhla široká diskuse, zda při navrhované úpravě navázat na současnou tabulkovou úpravu za bolestné a ztížení společenského uplatnění.

V současných právních úpravách převládají v Evropě dva přístupy. „První lze s mírnou nadsázkou označit za přístup anglosaský, druhý má své kořeny na kontinentální Evropě. Common law systém založený na volné úvaze soudu vychází z dlouholetých tradic a zkušenosti anglosaských soudů při posuzování obdobných případů na základě precedentů. Na druhé straně kontinentální systém zastoupený především napoleonským Code civil a italským Codice civile vychází z lékařského ohodnocení zdravotní nezpůsobilosti, jemuž se na základě znaleckého posudku lékaře přisuzuje určitý počet bodů, které se pak promítnou do finančního odškodnění nemateriální újmy. Celý systém bývá často označován jako tabulkový, poněvadž počet bodů za konkrétní újmu na zdraví stanoví tabulka.“³⁰

První linie, zastoupená i samotnými redaktory nového občanského zákoníku, vychází z předpokladu, že lidské zdraví, život a soukromí jsou hodnoty, nezměřitelné ekonomickými měřítky a vytvoření objektivních kritérií pro lidské utrpení spočívajících v bodovém systému je nedůstojné. Jak konstatuje Melzack, „vnímání bolesti je u každého člověka jiné a jinak se také projevuje u různých kultur. Podněty vyvolávající nesnesitelnou bolest u jednoho člověka, mohou být snášeny druhou osobou bez mrknutí oka.“³¹

Odůvodnění koncepční změny satisfakce za imateriální újmu na zdraví pak vychází právě z této premisy: „Pokud jde o nemajetkové újmy na zdraví nebo náhrady při usmrcení, opouští se pojetí § 444 odst. 2 a 3 platného občanského zákoníku a vůbec myšlenka, že by sazebník výše náhrad měl a priori stanovit zákon nebo dokonce podzákoný předpis, aby se tak zjednodušilo rozhodování soudů. Nehledě k tomu, že obdobný přístup standardní zákonné úpravy nevolí a nabízejí soudům - ačli vůbec (např. francouzský Code civil nebo švýcarský Zivilgesetzbuch tyto otázky vůbec neřeší a dávají soudci volnou ruku - je třeba hlavně poukázat, že rozhodnutí jednotlivého právního případu náleží jen soudci a zákonodárná moc, natož moc výkonná nemá v působnosti nařizovat soudu, jak má jednotlivý případ rozhodnout. Soukromý život je nekonečně variabilní a snaha po jeho nivelizaci v záležitostech tak

²⁸ NS 30 Cdo 1096/2009: „Vlastní zásah je nutno hodnotit vždy objektivně s přihlédnutím ke konkrétní situaci, za které k neoprávněnému zásahu došlo (tzv. konkrétní uplatnění objektivního kritéria), jakož i k osobě postižené fyzické osoby (tzv. diferencované uplatnění objektivního kritéria). Uplatnění konkrétního a diferencovaného objektivního hodnocení znamená, že o postižení fyzické osoby na její osobnosti ve značné míře půjde pouze tam, kde za konkrétní situace, za které k neoprávněnému zásahu do osobnosti fyzické osoby došlo, jakož i s přihlédnutím k dotčené fyzické osobě, lze spolehlivě dovodit, že by nastalou nemajetkovou újmu vzhledem k intenzitě a trvání nepříznivého následku pociťovala jako závažnou zpravidla každá fyzická osoba nacházející se na místě a v postavení postižené fyzické osoby.“

²⁹ Výše relativního zadostiučinění musí být náležitým způsobem odůvodněna, a na základě objektivních kritérií přezkoumatelná. Z tohoto hlediska i žaloba, která je soudu podávána, by měla vylíčit rozhodující skutečnosti, z nichž vyplývá intenzita následků jednání žalovaného, včetně dalších důvodů, proč nepostačuje morální satisfakce a měla by být uplatněna právě forma finanční náhrady.

³⁰ Vlasák, M. (2009) Náhrada nemajetkové újmy v Principech evropského deliktního práva (PETL) a v návrhu občanského zákoníku. Jurisprudence, č. 4, s. 43

³¹ Melzack, R. (1978) Záhada bolesti. 1. vyd. Praha: Avicenum, s. 15

*navýsost individuálních jako jsou bolest, důsledky újmy na zdraví pro další budoucnost postiženého nebo ztráta blízkého člověka není důvodná.*³²

Na druhé straně pak stojí určitá skupina justiční a zejména advokátní praxe, která upozorňuje na právní nejistotu subjektů práva, která při uplatňování práva vznikne. Domnívají se, že současné české právní prostředí není na dostatečné úrovni, aby mu volná úvaha soudu zajistila spravedlivý přístup k právu.

Podle těchto zastánců systém bez bodového ohodnocení „nemůže fungovat předvídatelně, s rovným či alespoň srovnatelným odškodněním za nemateriální újmu ve skutkově (relativně) srovnatelných případech.“³³ Zatímco stanovisko redaktorů reflektuje materiální obsah osobnostního práva na zdraví jako vždy individuálního a nezměřitelného statku, linie druhá spíše apeluje na procení zásady spravedlnosti, tak jak v moderní právní teorii byla znovu charakterizována Herbertem Hartem.³⁴ Opuštění tabulkového systému by vedlo ke vzniku soudcovského práva, které by se stabilizovalo až po uplynutí delšího časového horizontu od přijetí nového občanského zákoníku. Kritizováno je také jediné rozhodující kritérium k přiznání nároků, které spočívá v zásadách slušnosti. Tento neurčitý právní pojem opět ponechává vyšší míru volného prostoru pro rozhodování soudcům. Jak správně podotýká Blanka Tomančáková, „předmětem této diskuse je tedy míra volnosti, kterou bychom měli svěřit soudům rozhodujícím v konkrétních případech o nemajetkové újmě na zdraví nebo náhradě při usmrcení.“³⁵

Volnost soudního uvážení v této věci se sice na základě zkušeností s judikaturou soudů první instance může z praktického hlediska v mnoha ohledech jevit jako nebezpečná,³⁶ leč domnívám se, že ani důvodné obavy z mnohdy nešťastné rozhodovací praxe soudů nemohou odhlédnout od teoretických východisek, které je nutné v tomto případě zvážit.

Prvním okruhem zvažování je možnost vypočitatelnosti míry zásahu do fyzické osoby. Jak již bylo uvedeno výše, vychází právní řád stále z onoho filosofického diskursu, který tělesné a duševní pochody rozlišuje a rozděluje do dvou rovin, přičemž právě tělo může být hmotným objektem právních vztahů. V případě zásahu do tělesné integrity se pak naskýtá otázka vypočitatelnosti; předpoklad je takový, že pokud je tělo, obdobně jako jeho části hmotným objektem, který má do jisté míry objektivní charakter ve způsobu nazírání na něj /abstrahovaných jazykových pojmů/ pak je možné vystupňovat proporcionalitu náhrad za jednotlivé části těla ve vzájemné proporcionalitě. Nicméně otázka zůstává, zda pro jednotlivé subjekty by újma způsobená na určité části jejich těla měla stejné negativní následky. Vyhláška 440/2001 Sb. sice přiznává mimořádné zvýšení odškodnění soudem ve zvlášť výjimečných případech (§ 7 odst. 3), nicméně i toto je problematické, neboť interpretace tohoto ustanovení podle gramatického a logického výkladu je poměrně vágní. Zároveň je nutné poukázat na to, že na základě utilitaristických kalkulů (neboť vyhláška nepochybně vychází

³² Důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku.

³³ Martin Mikyska (2008) Náhrada škody újmy na zdraví podle návrhu nového občanského zákoníku – krok kupředu nebo zpět? *Právní rozhledy* roč. 16, č. 22, s. 826 a násl.

³⁴ „Spravedlnost je proto tradičně považována za něco, co udržuje nebo obnovuje rovnováhu či úměrnost, a její hlavní pravidlo se často vyjadřuje větou „Posuzuj podobné případy podobně“, ačkoli zde je třeba doplnit „Posuzuj odlišné případy odlišně“. Hart, H. L. A. (2004) *Pojem práva*. Vyd. 1. Praha: Prostor, s. 161

³⁵ Tomančáková, B. (2009), Kolikrát ještě budeme diskutovat kolik za lidské utrpení? *Právní rozhledy*, ročník 17 (č. 3), s. 99-101.

³⁶ V praxi je obava z přílišného prostoru pro soudní uvážení na místě. Do jisté míry opravňují k této obavě řady velmi spekulativních rozhodnutí soudů první instance např. ve sporech na peněžité zadostiučinění, která často postrádají dostatečné odůvodnění co do důvodu i výše nároku. V tabulkových hodnotách k takové variabilitě v rozhodovací praxi nedochází.

z tohoto filosofického konceptu) nelze adekvátně vyčíslit tuto individuální účelnost pro konkrétní osobu.

Podobným problémem je otázka vyčíslitelnosti újmy na zdraví. Pokud bereme v potaz definici WHO a zdraví je nejen fyzický, ale zejména komplexní psychický stav člověka, pak zásah do zdraví není opět objektivně vyčíslitelný a proporcionalita, byť i v intersubjektivní, nikoliv v objektivní podobě, je prakticky nemožná. Pokud vezmeme v potaz spíše medicínské vymezení zásahu do zdraví, tj. absenci nemoci či vady, pak můžeme úspěšně vyhodnotit jednotlivé diagnózy a podle nich se pokusit zachytit objektivní hodnotovou stupnici. I v takovém případě je ovšem třeba mít vždy na paměti, že možných typů poškození zdraví (úrazů a nemocí) je téměř neomezený počet a každý výskyt je prakticky individuální – potud by vždy hodnocení spočívalo v určité analogii, což si ale zřejmě představit lze. Nicméně v takovém případě by měl být tabulkový systém víceméně orientační.

Poslední z úvah je otázka bolesti. Lze si samozřejmě představit zásah do fyzické integrity bez poškození zdraví, i bez bolesti, nicméně tradiční případy budou směřovat právě k zásahu do lidského zdraví a i k způsobení bolesti. Objektivní hodnotový bodový systém, který by podobně jako současná vyhláška vycházel z určitého typu zásahu do jednotlivých částí těla, je z hlediska moderní algeziologie zcela neadekvátní a neuchopuje problematiku bolesti ani v nejnižší míře. Pokud by určité vodítko mělo existovat, pak by mělo vycházet z moderních poznatků vědy a nikoliv z podobných presumovaných skutečností, jako jsou uvedeny v současné vyhlášce č. 440/2001 Sb.

S ohledem na výše uvedené jsem přesvědčen, že současná úprava nevychází z přijatelných bioetických a medicínských premis. Pokud by mělo být určité vodítko pro soudní aplikaci nastaveno, což považuju v praxi za nezbytné, mělo by vyšší míru klást na individuální posouzení samotných případů znalcem, než na mechanickém ohodnocení podle tabulkových norem. Současné moderní poznatky v oblasti medicínské vědy tomuto postupu přisvědčují.

Stejně tak současná ukotvení v právním předpisu (byť podzákoném) je podle mého velmi nešťastné a nereflektující na ekonomickou analýzu práva, neboť jeho rigidní úprava nereflektuje na společenské ekonomické proměny. Pokud má mít kompenzace určitý smysl, musí být v jistém vztahu s ekonomickými podmínkami lidského života ve společnosti. Tabulková úprava, která funguje v některých evropských státech, je pouze návodem pro soudní aplikaci a nepodléhá normotvornému procesu, který nutně nemusí být flexibilní a tedy proporcionalní k ekonomickým vztahům v tržním hospodářství.

Z těchto hledisek je současnou právní úpravu nutno hodnotit jako nesprávnou a překonanou. Ostatně i praxe samovolně upustila od akceptování norem ve zmiňované vyhlášce, k čemuž napomohlo i apelování Ústavního soudu (sp. zn. III. ÚS 350/03, sp. zn. I. ÚS 419/06) na uplatnění principu proporcionality při posuzování jednotlivých případů.³⁷ Je paradoxní, že někteří advokáti, kteří nejvíce kritizují opuštění tabulkového systému, podávají žalobní návrhy, které na částky uvedené v zmiňované vyhlášce nereflektují a podávají žaloby prakticky bez vyčíslení na částky mnohonásobně vyšší. Je to samozřejmě i tím, že ekonomická situace současné doby neodpovídá situaci v roce 2001.

³⁷ K přiznávání náhrady škody na zdraví a kompenzace imateriální újmy srovnej Doležal, T., Doležal, A., (2008) Několik poznámek k aktuálním rozhodnutím soudů k aktuálním rozhodnutím soudů ve věcech náhrady škody na zdraví a kompenzace imateriální újmy. *Právní rozhledy*, roč. 16, č. 15, s. 562 a násl.

Problematika zásady slušnosti

Nový občanský zákoník tabulkové náhrady odmítá a výslovně uvádí, že při posouzení výše náhrady za způsobenou újmu na zdraví se má vycházet ze zásad slušnosti (§ 2958, 2959 NObčZ). Zákodárce tak zcela ponechává výši nemateriální újmy zcela na volném uvážení soudu.

Problematika principu „slušnosti“, ponecháme-li stranou otázku pojmosloví, která vychází dle mého z nešťastného překladu Rawlsovy teorie spravedlnosti, tkví v několika bodech. První spočívá v neurčitosti představy o tom, co pod tento princip lze zahrnout. Např. podle Rawlse by se pod něj daly zahrnout dva principy spravedlnosti. *„První formulace obou principů zní takto: První: Každá osoba má mít stejné právo na co nejširší systém základních svobod, které jsou slučitelné s obdobnými svobodami pro jiné lidi. Druhý: Sociální a ekonomické nerovnosti mají být upraveny tak, aby (a) se u obou dalo rozumně očekávat, že budou k prospěchu kohokoliv, a (b) byly spjaté s pozicemi a úřady přístupnými pro všechny.“*³⁸ To je ovšem velmi široký myšlenkový princip pro aplikaci.

Vůbec problém principů v morální i právní rovině tkví v tom, že ač jsou společensky uznávané a jejich respektování vyvolává společenský konsens a mohou přispět k právně-sociální harmonizaci a sjednocení etických i právních norem, nedokáží podat odpověď na jednotlivé individuální případy. Nakonec je vždy nutné vycházet z jejich aplikace, přičemž u dalších obdobných případů se může využít. Příznivci kasuistické teorie mohou namítat, že teprve na základě zkoumání individuálních případů lze induktivní metodou dospět k zobecněným principům. Vztah mezi principy a paradigmatickými kauzami však nemusí být jednosměrný.

*„Na základě pozdější dialektické interpretace však může být principům ponechána jejich dominantní normativní určující role při poznávání toho, co má být, zatímco rozvoj intuitivních odpovědí v jednotlivých případech napomáhá dodat obsahovou náplň principům a zformulovat jejich rámeček.“*³⁹ Vzhledem k tomu, že současná soudní praxe bude při aplikaci nových právních norem opuštěna, je samozřejmě na místě obava z aplikace nových právních norem a vytváření paradigmatických vodítek pro novou aplikaci.

Jakousi třetí alternativu nabízí již zmiňovaný PETL.⁴⁰ Zde je uvedeno více podmínek, nikoliv jediné, zcela obecné, kritérium zásady slušnosti. Ani PETL v tomto případě příliš konkrétního nenabízí, rozhodujícím pro výši satisfakce imateriální újmy budou kritéria uvedená v odst. 2 téhož článku, tj. musí být zváženy všechny okolnosti případu, včetně závažnosti, trvání a následků újmy. Stupeň zavinění škůdce musí být vzat v potaz pouze, pokud významně přispěl k újmě poškozeného. PETL tak využívá abstraktních kritérií, které mají být vodítkem pro soud při aplikaci právních norem,⁴¹ nicméně je přeci jen konkrétnější než navrhovaná úprava nového českého občanského zákoníku.

³⁸ Rawls, J. (1995) *Teorie spravedlnosti*, vyd. 1., Victoria publishing, Praha, s. 48

³⁹ Arras, J. D. (1994) Principles and Particularity: The Roles of Cases in Bioethics. *Indiana Law Journal*, Vol. 69, Issue 4, pp. 983-1014, s. 984

⁴⁰ Vlasák, M. (2009) Náhrada nemajetkové újmy v Principech evropského deliktčního práva (PETL) a v návrhu občanského zákoníku. *Jurisprudence*, č. 4, s. 40-49.

⁴¹ Srovnej Vlasák, M. (2009) Náhrada nemajetkové újmy v Principech evropského deliktčního práva (PETL) a v návrhu občanského zákoníku. *Jurisprudence*, č. 4, s. 40-49.

Závěr

Podle mých osobních zkušeností se valná část advokátní i justiční praxe nové úpravy obává a ze svých osobních zkušeností si dokážu představit, proč tomu tak je. Obavy z právní nejistoty, kterou by diskontinuita normativního rámce a dosud nevyzrálá soudní praxe v ČR mohla přinést, nemohou ovšem podle mého přebít základní filosoficko-teoretické otázky, které formulují tuto klíčovou úpravu. Vzhledem k nešťastné formulaci současného občanského zákoníku a vyhlášky č. 440/2001 Sb. se přikláním k úpravě v novém občanském zákoníku, byť bych více uvítal obdobnou úpravu, jako se vyskytuje v principech PETL. Nicméně se domnívám, že právě k podmínkám uvedeným v těchto principech bude judikatura tak jako tak přihlížet.

Dále se domnívám, že po nabytí účinnosti nového občanského zákoníku zřejmě k tak vysoké míře právní nejistoty nedojde, neboť soudy nejprve budou vycházet ze současných judikturních závěrů a budou tak zřejmě zohledňovat i „tabulkové ohodnocení“ v současném platném podzákoně právním předpise, kterým je vyhláška č. 440/2001 Sb., resp. realitu, kterou současný stav přináší.

Referenční seznam:

- Beauchamp, T. L., Childress, J. F. (2009), *Principles of Biomedical Ethics*, 6.ed., Oxford University Press, New York, Oxford.
- Foucault, M. (2010) *Zrození kliniky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Hart, H. L. A. (2004) *Pojem práva*. Vyd. 1. Praha: Prostor.
- Khushf, G., ed., *Handbook of Bioethics: Taking Stock of the Field from a Philosophical Perspective*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London.
- Melzack, R. (1978) *Záhada bolesti*. 1. vyd. Praha: Avicenum.
- Payne, J. a kol. (2002) *Zdraví: hodnota a cíl moderní medicíny*. Vyd. 1. Praha: Triton.
- Rawls, J. (1995) *Teorie spravedlnosti*, vyd. 1., Victoria publishing, Praha.
- Těšinová, J., Žďárek, R. a Polícar, R. (2011) *Medicínské právo*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck.
- Vostrá L., Čermáková J., eds. (2005) *Otázky tvorby práva v České republice, Polské republice a Slovenské republice*. Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk
- Vostrá L., eds. (2005) *Pocť Antonínu Kandovi k 75. narozeninám*. I. vydání. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.

Periodika:

- Arras, J. D. (1994) Principles and Particularity: The Roles of Cases in Bioethics. *Indiana Law Journal*, Vol. 69, Issue 4, pp. 983-1014
- Doležal, A., Doležal, T., (2008) Několik poznámek k aktuálním rozhodnutím soudů k aktuálním rozhodnutím soudů ve věcech náhrady škody na zdraví a kompenzace imateriální újmy. *Právní rozhledy*, roč. 16, č. 15, s. 562 a násl.

- Doležal, A. (2011) Informovaný souhlas jako vyjádření autonomie vůle nebo reflexe paternalistického vztahu?, *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, vol.1, no. 1, s. 1-13. Citováno dne 5.8.2012 z <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal/index.php/medlawjournal/issue/view/1>.
- Elischer, D. (2008) Náhrada nemateriální újmy de lege ferenda. *Právník*, roč. 147, č. 10, s. 1101-1108.
- Melzer, F. (2011) Corpus delicti aneb obrana úpravy deliktního práva v návrhu občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*, č. 3, s. 24-27.
- Mikyska, M. (2008) Náhrada škody újmy na zdraví podle návrhu nového občanského zákoníku – krok kupředu nebo zpět? *Právní rozhledy* roč. 16, č. 22, s. 826 a násl.
- Pelikánová, I.(2011) Odpovědnost za škodu – trendy a otázky, malý náhled do osnovy nového občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*, č. 3, s. 15-23.
- Tichý L., Hrádek, J. (2011) Deliktní právo v návrhu občanského zákoníku. *Právní fórum*. roč. 9, č. 1. s. 6-22.
- Tomančáková, B. (2009), Kolikrát ještě budeme diskutovat kolik za lidské utrpení? *Právní rozhledy*, ročník 17 (č. 3), s. 99-101.
- Vlasák, M. (2009) Náhrada nemajetkové újmy v Principech evropského deliktního práva (PETL) a v návrhu občanského zákoníku. *Jurisprudence*, č. 4, s.40-49.
- Vlasák, M. (2012) Vybrané otázky práva civilních deliktů v novém občanském zákoníku na pozadí PETL. *Právní rozhledy*, ročník 20 (č. 15–16), s. 561-567.